

VIII-INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCH

July 13-15, 2023 / Rome, Italy

FULL TEXTS BOOK

Editors

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI

Assist. Prof. Dr. Nihat DEMİRKOL

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

8th INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCH

DATE and PLACE

July 13-15, 2023 / Rome, Italy

ORGANIZATION

IKSAD- INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL RESEARCHES

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Luminița Chivu

Head of Conference

Ph.D.habil. Jean Vasile ANDREI

Member of Organizing Committee

ES. Dr. Mile Vasic

President, Member of Organizing Committee

Mihaela OPREA

Member of Organizing Committee

Mihaela VLĂDESCU

Member of Organizing Committee

Carmen Adriana GHEORGHE

Member of Organizing Committee

Dr. Alexandru SIN – SCHNEIDER

Member of Organizing Committee

Prof. Muhittin ELİAÇIK

Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Kinga Flaga-Gieruszyńska

Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Muntazir MEHDI

Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Sevi OZ

Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA

Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Jose R. Hernandez-Carrion

Member of Organizing Committee

Dr. Elvira NURLANOVA

Member of Organizing Committee

Elena MAGLIO

Member of Organizing Committee

Elvan CAFAROV

Member of Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI

Coordinator & Ardahan University

NUMBER of ACCEPTED PAPERS- 201

NUMBER of REJECTED PAPERS- 62

PARTICIPANTS' COUNTRIES

Türkiye (95), Azerbaijan (19), Bulgaria (3), Poland (5), Romania (7), Albania (12), Morocco (4), Algeria (16), Nigeria (5), Republic of Moldova (1), Turkish Republic of Northern Cyprus (6), Bosnia and Herzegovina (1), Portugal (2), Japan (1), Macedonia (1), Tunisia (1), Croatia (1), Hungary (1), Georgia (6), Lithuania (1), Vietnamese (1), Italy (3), Serbia (1), Pakistan (1), Saudi Arabia (1), Austria (1), Kosovo (1), India (2), United States of America (1) and Belgium (1).

*Double blinded evaluation process

FATİH SULTAN MEHMED VE II. BÂYEZİD DÖNEMİ KİTAP SANATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

FATİH SULTAN MEHMED AND II. COMPARISON OF BOOK ARTS OF THE BÂYEZİD PERIOD

Nurgül ÖZKESER

Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Enstitüsü,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Cilt Anasanat Dalı, İstanbul, Türkiye / nurgulu@gmail.com

Özet

Fatih Sultan Mehmet dönemi (1451-1481), Türk tarihimizde, ilim, eğitim, sanat ve kültür bakımından önemli atılımların yapıldığı bir devri kapsamaktadır. Fatih'in ilim ve sanata verdiği değerin temelinde "Devletini her bakımından dünyanın en üstün ve kudretli imparatorluğu haline getirmek" olgusu yatmaktadır. Fatih, devrinin sanat ve kültür algısını bize nakleden iki önemli eser bırakmıştır. Bunlar, Fatih Divanı (şiiirleri-avni) ile Fatih Kanunnamesi'dir. Ayrıca Fatih kitaplığı da önemlidir. Fatih'in Kanunnamesi'nin ikinci bölümünde Saray Teşkilatının esasları belirtilmiştir. Bu teşkilatın en önemli parçası sanat ve sanatçıya yönelik eğitimlerdir. Fethin ilk yıllarında Ayasofya ve Zeyrek'te ilk medreselerini açtırmıştır. Fatih Sultan Mehmet han medrese kütüphanelerine vakfettiği eserlere iki çeşit mühür vurmuştur. Birinci mühründe sadece adı vardır, ikinci mühründe ise 'El Muzaffer' ifadesi yer almaktadır. Bu eserler oğlu II. Beyazıt tarafından da mühürlenmiştir. II.Bâyezid tahta geçtikten sonra diğer nakkaşhanelerde yavaş yavaş etkisini kaybederken çalışmalar tek bir merkezden İstanbul'da "Hassa Nakkaşhanesi"nden idare edilmeye başlar. Kitap sanatlarında merkezi zevkin oluşturacağı yeni tarz 16.yy da "Osmanlı Klasik Tezhip Üslubu" olarak tanımlanacaktır. II.Bâyezid dönemi nakkaşhanenin gelişmekte olan bir sanatkâr kadrosu ve aynı oranda gelişen bir tasarım zenginliği söz konusudur. Türkmen üslubunda ise çok güçlü bir desen ve motif anlayışı yanında renklerde sadelik görülmektedir. Osmanlı ciltlerinin bilinen en eski örnekleri Fatih dönemindedir. 15.yüzyıl ikinci yarısında Fatih Saray Nakkaşhanesi'nde yapılan ciltlerde çoğunlukla siyah renk kullanılmıştır. Fatih döneminin belirgin özelliklerinden olan bu tarz eserler Sultan II.Bâyezid döneminde daha az renk kullanılarak ve sadeleştirilerek helezon üzerindeki motifler bir süre daha ekisini devam ettirmiştir. II.Bâyezid döneminin en belirgin özelliği zengin tasarımı ve ciltlerde kahverengi kullanılmış olmasıdır. Desen ve motiflerde seçilen renklerde sadelik göze çarpar. Zeminlere beyaz renk katarak ışığın değerine yakın renk elde edildiği görülmektedir. Makalemizde Fatih ve II.Bâyezid dönemi kitap sanatlarının desen,motif, renk ve üslup bakımından karşılaştırılması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatih Sultan Mehmed, II.Bâyezid Osmanlı Dönemi, Cilt Sanatı, Kitap Sanatları,

Abstract

The period of Sultan Mehmet the Conqueror (1451-1481) covers a period in Turkish history when important breakthroughs were made in terms of science, education, art and culture. The basis of the value Fatih gave to science and art lies in the phenomenon of "making his state the most superior and powerful empire in the world in every respect". Fatih left us two important works that convey the art and culture perception of his era. These are Fatih Divan (poems-avni) and Fatih Kanunnamesi. Fatih's library is also important. In the second part of Fatih's Kanunnamesi, the principles of the Palace Organization are specified. The most important part of this organization was education for art and artists. In the first years of the conquest, he opened the first madrasas in Hagia Sophia and Zeyrek. Fatih Sultan Mehmet Khan put two kinds of seals on the works he endowed to the madrasah libraries. The first seal contains only his name and the second seal contains the expression 'El Muzaffer'. These works were also sealed by his son Beyazıt II. After Bâyezid II ascended to the throne, while other nakkarhanes gradually lost their influence, the works began to be managed from a single center, the "Hassa Nakkaşhanesi" in Istanbul. The new style to be created by the centralized taste in book arts will be defined as "Ottoman Classical Illumination Style" in the 16th century. The nakkaşhanesi of the Bâyezid II period has a developing artistic staff and a richness of design that develops at the same rate. In the Turkmen style, there is a very strong understanding of patterns and motifs as well as simplicity in colors. The earliest known examples of Ottoman bindings are from the Fatih period. In the second half of the 15th century, mostly black color was used in the bindings made in the Fatih Palace Nakkaşhanesi. Such works, which are the distinctive features of the Fatih period, were simplified and the motifs on the spiral continued to be planted for a while during the reign of Sultan Bâyezid. The most prominent feature of the Bâyezid II period is the rich design; brown was used in the bindings. The simplicity in the colors chosen for patterns and motifs is striking. It is seen that the color close to the value of light is obtained by adding white color on the floors. In our article, a comparison of the book arts of Fatih and Bâyezid II period will be made in terms of pattern, motif, color and style.

Keywords: Fatih Sultan Mehmed, II.Bâyezid , Ottoman Period,Bookbinding, Book Containers,

1. GİRİŞ

Bir kitap ve mecmuanın yapraklarını sırasıyla korumak için koruyucu kapağa cild denilmektedir. Cild kelimesi Arapça olup “deri” anlamına gelmektedir. İlk ciltler tahtadan, daha sonra deriden yapılmışken, ilerleyen zaman içinde mukavva üzerine deri, kâğıt, kumaş vs. kaplanarak, koruyuculuğu yanında san’at eseri özelliği de kazanmıştır. (Arıtan, 2008: 11). Arapça’dan Türkçeye geçen cild kelimesine (deri), ciltleme (telcid) işini yapanlara mücellid (cildçi) denilmektedir. Cild sanatı tarihçesi, yazının icadından önceki dönemlere kadar uzanır. Parşömen kâğıt katlanıp kullanılmaya başladıktan sonra cilt sanatı gelişmiştir (Özen, 1998: 9).

Ciltçilik, tomar (rulo) şeklinde olan kitapların yerini Romalılar devrinde yaprakları dikdörtgen biçiminde kesilmiş kodeksin (mushaf) almasıyla ortaya çıkmıştır. Ele geçmiş en eski cild kapakları IV. yüzyıla ait olup papirüs üzerine sade ve gösterişsiz bir şekilde meşin kaplanarak yapılmışlardır. Sanat eseri niteliği taşıyan ilk ciltler ise VIII- IX. Yüzyıllarda Mısır’da Koptlar ve Orta Asya’da Uygurlar tarafından meydana getirilmiştir ve bunların aralarında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında Alfred von Le Coq tarafından Hoço kazılarında Mani yazmaları arasında bulunan iki cilt parçası, Kopt ciltlerinde olduğu gibi deriden yapılmış ve bıçakla oyularak geometrik motiflerle süslenmiştir. Ayrıca derinin oyulmuş kısımlarının altına altınlanmış deri yapıştırarak suretiyle motiflere çift satırlı ve çift renkli bir derinlik kazandırılmıştır. (Çığ, 1953: 9)

11. yüzyılda ilk defa Uygur Türkleri tarafından yapılan ve Doğu’dan başlayarak İslam coğrafyasına ve oradan Batı yoluyla bütün dünyaya yayılmıştır. Cilt san’atı Türkler’ in İslamiyet’e girmesinden sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin nedenlerinden biri, yazı ve kitabın Müslüman Türkler tarafından mukaddes sayılmasıydı. Özellikle dinî kitaplar belden yukarıdaki seviyedeki yerlerde korunmaktaydı. Yazı ve kitaba gösterilen bu özel ilgi, onun tezyinine ve ciltlemesine de ayrı bir önem verilmesini sağlamıştır (Arıtan, 2008: 14).

Orta Asya’da ortaya çıkan Cild san’atı, Mezopotamya, İran, Irak, Suriye, Anadolu ve Mısır’da VII.-XV. yüzyıllarda tarihî seyrini sürdürürken, XIV-XV. yüzyıllarda Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu vs. Türkmen boyları yeni bir cild üslûbuyla, Osmanlı cild san’atıyla beraber Türk cildini doruğa çıkarmışlardır. Bu san’at, XVI. yüzyılda başta İtalya olmak üzere Avrupa cild san’atı’nı da etkilemiştir (Çev. Özdamar, Ali 2005: 206).

Kitap medeniyetini geliştirmek amacıyla yola çıkan ve Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı, devamlı zenginleşen ve gelişen zamanımıza kadar gelen cilt sanatı en üst seviyede eserler meydana gelmesine vesile olmuştur.

Doğunun şemseli ciltleri XV. Yüzyılın yarısına kadar, ülke farklılığına bakılmadan birbirine benzer biçimde yapıldığı, cildin biçimi, kullanılan malzemesi ve yapım tekniğinin aynı olduğu görülmektedir. Geometrik desenler, tırtılsı küçük motiflerle doldurulmuş şemseler ve rumîler bu dönem ciltlerinin ortak süslemeleridir (Özen, 1998: 16).

Bu tarz ciltler Memluk, Selçuk ve İran sahasında XV. Yüzyıla kadar teknik, kompozisyon ve süsleme motiflerinde pek önemli bir kaydetmeden devam etmiştir (Çığ, 1953: 6).

Cilt sanatı, en üst seviyesine XV. ve XVI. Yüzyıllarsa ulaşmıştır. Bunun sebepleri, XV. yüzyılda sağlanan kuvvetli siyasî istikrarın, memleketin iktisadî, kültür ve sanat faaliyetlerinde bir canlılık yaratması ve XV. yüzyılın, Selçuk- Osmanlı devri kültür müesseseleri arasında bir köprü oluşundandır (Binark, 1975: 4).

Bildirimizdeki amacımız, Anadolu'da XVIII. yüzyılın ikince yarısından itibaren yavaş yavaş gelişme gösteren ve İstanbul'un (1453) fethedilmesinden sonra gelişen büyük ve kudretli bir devlet olarak tarih sahnesinde rol oynayan Osmanlı Türklerinin meydana getirdikleri sayısız eserleri "Türk Kitap Kaplarını" Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid döneminde yapılan ciltlerin şekil ve tezyinatındaki farklılıkları inceleyeceğiz. Konumuza geçmeden önce cilt sanatını tarihsel dönem olarak kısaca gözden geçirelim.

2.SELÇUKLU CİLD SAN'ATI

Beylikler dönemi, cild sanatı açısından Selçuklu ile Osmanlı dönemi arasında bir köprü vazifesi görmektedir. İlk dönem cilt sanatı Selçuklu 'ya son dönem cilt sanatı ise Osmanlı tarzına daha yakın olduğu görülür. Beylikler döneminde fazla eser olmadığından bu dönemde yapılan eserler Selçuklu ya da Osmanlı ilk dönem eserlerine dahil edilmiştir. (Özkeser, 2021:3),

Anadolu'nun Osmanlılardan önceki hâkimi olan Selçuklular devleti en kuvvetli devirlerin, birinci Alâettin Keykubat zamanında (1219-1236) yaşamışlardır. Bu dönemde kudretli bir idareye sahip olan Selçuklular, medeniyet ve san'at bakımından mükemmel bir gelişme göstermişlerdir. Başkentin Konya olması, birçok âlim ve san'atkârlar gelmiş birinci Alâettin Keykubat tarafından derin bir alâka ile karşılanmışlardır. Bunun sonucu olarak Konya günden güne gelişmiş, her tarafı san'at âbideleri ile dolmaya başlamış ve İslâm âleminin tanıdığı büyük kıymetteki âlimler yine bu devirde yetişmiştir. Selçukluların bu büyük medeniyete bıraktıkları mirası Osmanlı Türkleri, beraberinde getirdikleri şarkın eski kültürüyle birleştirerek pek kıymetli yeni eserlerin oluşmasına vesile olmuşlardır (Çığ, 1953:6).

Selçuklu ciltleri kahverenginin çeşitleri tonları ve siyah deriden olduğu, şemselerin yuvarlak ve içinde rûmi veya geometrik motifler olduğu görülür. Köşebentleri yoktur ya da oldukça küçüktür. Selçuklu ciltlerinde geçme motiflerin bütün kapağı kapladığı gibi bazı ciltlerde ön ve arka kapağı ayrı motifli olanlara da sık rastlanır (Esener, 1998: 17).

Resim 1: İbnül Bevvab'a ait Kuran-ı Kerim'in Cildi

Resim 2: XIV. yüzyıla Ait Mamluk Cildi. On iki Köşeli Yıldız İle Oluşturulmuş Geometrik Kompozisyon

3. ANADOLU SELÇUKLU CİLD SAN'ATI

Anadolu Selçukluları döneminde geometrik bezemeyle yapılan ciltler XIII. ve XIV. yüzyıllarda yerini yavaş yavaş bitkisel formlara bırakmıştır. Akabinde XV. yüzyılda ise Baba Nakkaş'ın stilize çiçek desenleri ciltlerde sıklıkla kullanılır olmuştur. XVI. Yüzyılda ise sağlanan siyasi iktidar her alanda olumlu gelişmelere kapı aralamış ve cilt sanatı da Klasik Dönemini yaşamıştır. Tam üsluba çekilen çiçek motifleri kalıba dışı olarak hâh edilmiş ve cilt üzerine basıldıklarında da kabartılmaları sağlanmıştır. Akabinde farklı teknik ve usullerle tezyin edilerek birbirinden sanatlı eserleri vücuda getirmiştir.

XVII. yüzyılda Batı ile artan münasebet sonucu Avrupa menşeli sanat akımları günden güne Osmanlı sanatı etkilemiştir. Ciltler üzerindeki şemse formları ovalden daha dar ve uzun şekle doğru geçiş yaşamış ve ekseriyetle de motifler fırça ile nakşedilmiştir. Avrupa'daki Barok ve Rokoko motiflerini Osmanlı sanatkârları kendi kültür ve sanat potasında harmanladıktan sonra ortaya bir Türk Rokokosu çıkartmış ve ciltler üzerinde de kullanmışlardır.

XIX. yüzyılda ise siyasi ve ekonomik buhranlar neticesinde cilt sanatında önceki devirlere nazaran ilerleme kaydedilememiştir. Akabinde matbaanın coğrafyamıza gelmesiyle de el yazma eserlerin yerini, matbu kitaplar almıştır.

Resim 3 ve 4: Anadolu Selçuklu Dönemi, Konya Mevlâna Müzesi

4. OSMANLI CİLD SAN'ATI

İstanbul'un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul merkezli olarak tüm Osmanlı muhitlerinde başlattığı kültürel ve sanatsal açılımlar cilt sanatının klasik tarzda birbirinden güzel eserler vermesini sağlamıştır.

4.1 FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ

Fatih Sultan Mehmed portresi, 1480, Topkapı Sarayı Müzesi.

4.1.1 Fatih Devri Cilt Üslubu

Fatih, İstanbul'un fethinden sonra şehrin imarına hız vermiş, mabetler, mescitler, darüşşifalar, kütüphane ve medreseler inşa edilmiştir. İstanbul'un su yolları ıslah edilmiş, birer sanat abidesi niteliğinde çeşmeler yaptırılmıştır. Kısa zamanda yapılan bu değişim sonunda şehir Müslüman-Türk şehri kimliğine bürünmüştür. Fatih, Manisa'da valilik görevindeyken kurduğu zengin kütüphanesini, padişah olunca Edirne'ye getirmiş, İstanbul'un fethinden sonra Önce Bayezid'de yaptırdığı eski saraya, daha sonra da Topkapı Sarayına nakletmiştir. Özel kütüphanesinde bulunan değerli kitaplarından bazılarını da kurduğu külliye'nin 8 sahn-ı seman medresesine Camii'ne, Ayasofya ve Zeyrek medresesine göndermiş, bu yolla hepsini birer

kütüphaneye kavuşturmuştur. Alimlerin ve medrese mezunu bir bilgin olan Sadrazam Mahmud Paşa'ya kadar cümlesinin hususi kütüphanesi vardır. Çoğu kitaplarını Fatih Külliyesine bırakmışlardır (İşmen, 1995:10).

Fatih Sultan Mehmed, otuz yıl süren padişahlığı sürecinde, ilim ve sanata büyük değer vermiş ve kıymetli ilim ve sanat adamlarının birçoğunu bizzat kendi davet etmiştir. İstanbul'da toplanan ilim adamları için, o dönemde eşine Avrupa'da bile rastlanmayan, bağımsız büyük bir üniversite kurmuştur. Yeniçağı başlatan İstanbul'un fethi, Avrupa'da Rönesans'ın, Osmanlı'da ise yükselme devrinin başlamasına neden olmuştur. Fatih, alimlere destek vermiş serbestlik ve refah sağlamıştır (Ünver,1954: 20)

Türk cilt sanatının gelişmesinde Osmanlı Saray'ının büyük rolü olduğu görülmektedir. XVI. yüzyılda “.. mücellidan zümresinin bir ekol halinde toplandıklarını, Osmanlı Sarayı içinde diğer sanatkarlar gibi bir zümre teşkil ettiklerini ve kendi aralarında muntazam teşkilatları olup, hoca ve talebe olarak ikiye ayırdıklarını hocalar arasında da maharet ve kıdemlerine göre ser mücellit, ser bölük, ser oda, ser kethüda veya sadece kethüda mevki ve rütbelere ihraz ettiklerini Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki Ehl-i Hiref defterlerinden öğreniyoruz. Ayrıca, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Arşivi'nde Ehl-i Hiref Defterleri, adı altında çalışanların isimleri ve aldıkları maaşları bildiren kayıtlar bulunmaktadır (Çığ,1953: 13).

Cilt san'atı saray dışında da rağbet kazanmış, Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre XVII. yüzyılda yalnız İstanbul'da yüz cilt atölyesinde üç yüz ciltçi çalıştığını, pirlisinin Abdullah-ı Yetimî olduğu yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2011: 614).

Türk kitap kaplarının en büyük örneklerini Fatih Sultan Mehmed adına hazırlanan kitaplarda görmekteyiz. Kendisi de âlim ve şair olan Fatih, ilim ve san'atçılara önem vererek bunların yetişmesini sağlamıştır. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde ve İstanbul'un diğer kütüphanelerinde Fatih döneminden kalma birçok kıymetli el yazmaları bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlisi Fatih için hazırlanan ilim bakımından olduğu kadar, tezhip, yazı ve cilt san'atı bakımından da bu devre yakışır özellikte mükemmel eserler bulunmaktadır. (Çığ, 1953:11).

XV. yüzyıl Osmanlı Cildleri'nin bazıları, hepsi birer Türk Devleti olan Timurlu, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen ciltleriyle benzerlik göstermektedir. Fatih dönemi eserleri genellikle 15. yüzyıl sonu ve 16.yüzyıl başları ve sonlarında da görülür. Fatih dönemi cilt sanatı açısından Osmanlı Devleti'nin yükselişi kabul edilir. Bu dönemde yazma eserlerin san'at değerinin olması için yoğun bir çaba ve özen gösteren Fatih Sultan Mehmed ve veziri Mahmud Paşa'nın koruculuğunda olmuştur. (Bugün Mahmud Paşa olarak andığımız semte ismi verilen vezir.)

15. yüzyıl ciltlerinde süslemede, tabiattan stilize edilmiş üçlü yaprak, gonca, rumî, geçme, nilüfer, ıtır yaprağı, bulut, gül, tepelik, penç, hatayı orta bağ, tığ motifleri kullanılmıştır. Bu yüzyılda kahverenginin çeşitli tonlarındaki derilerin yanında, kırmızı, vişneçürüğü, mavi, nefsi, zeytuni, tahini ve siyah deriler de kullanılmıştır. Bu eserlerin bazılarında iç kapaklarda rastlanılır (Aritan, 2008: 46).

Türk İslâm cildleri hakkında en az bilgi sahibi olunan husus, onları üreten sanatkarların yani mücellidlerin isimleridir. Bu dönem cildlerinin az bir kısmında imza yer almaktadır. Ayrıca mücellid isim listelerinin verildiği Osmanlı Ehl-i Hiref defterleri benzeri resmî belgelerde, Selçuklu ve Beylikler devri mücellidlerinin isimleri mevcut değildir, yalnızca ürettikleri cildler

üzerinde yer alan imzaları vesilesiyle tespit edilebilmektedir. İmzalar üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalar sonunda 22 adet mücellid ismi belirlenmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in kendine ait özel kütüphanesinde bulunan birkaç yüz cilt çoğaltılmış, müzehhip ve mücellitler tarafından mükemmel bir şekilde tezhiplenmiş ve ciltlenmiştir. Fatih, özgün eser istemesi, kopyaya karşı olması sonucunda ortaya benzeri olamayan çok değerli eserler çıkmıştır. Basma kalıp motiflere ve aynı olan kap nakışlarına rastlayamayız.

Fatih Devri, Türk san'at zevkinin kitap kaplarına yansımalarının ve kendine özgü bir kişilik kazanmasının ilk ve en güzel örneği, 1464'de, Şemsettin Kutsi adlı hattatın yazdığı, İmam Merzuki'nin *Şerh-i Divan el Hamse* adlı kitabıdır. Bu kitapta kabartma motifler kullanılmış, üstleri altınlanmış ve yekşahla taramalar yapılmış, eşine ender rastlanabilecek bir sanat yapıtıdır (Oral, 2008:8)

Resim 4

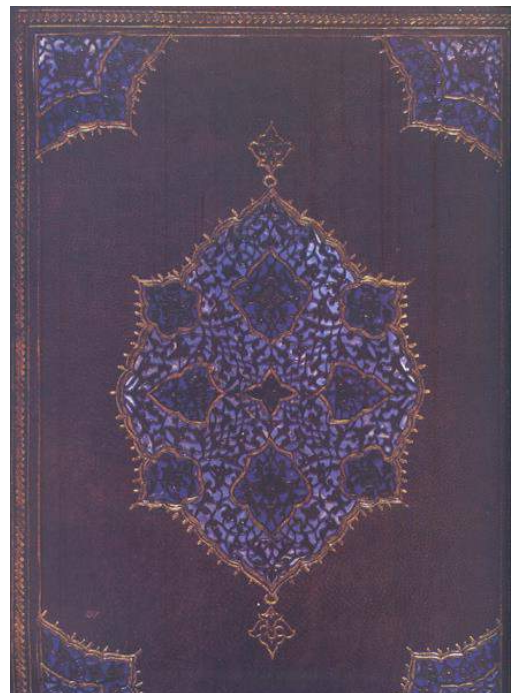
Fatih Sultan Mehmed Namına Hazırlanan Şerh-i Divan

Al-Hamase Adlı ve 1464 Tarihli Kitabın Kapağı

(Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi No 706)

Resim: 5

Aynı Eserin iç yan kapak görseli

Resim 6: 1493 Tarihli Bir Kur'an Kabının Dış Yüzü
(Türk -İslam Eserleri Müzesi yazı salonunda)

Resim: 7, Dîvân, 15.yy.'ın ikinci çeyreği, Süleymaniye/Fatih: 3858, dış kapak

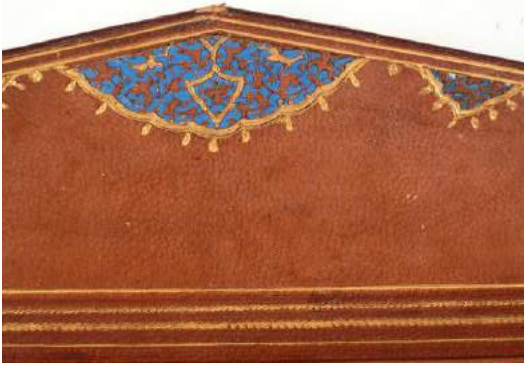
D

Resim: 8, Dîvân, 15.yy. ikinci çeyreği, Süleymaniye/Fatih: 3858, dış kapak miklebi.

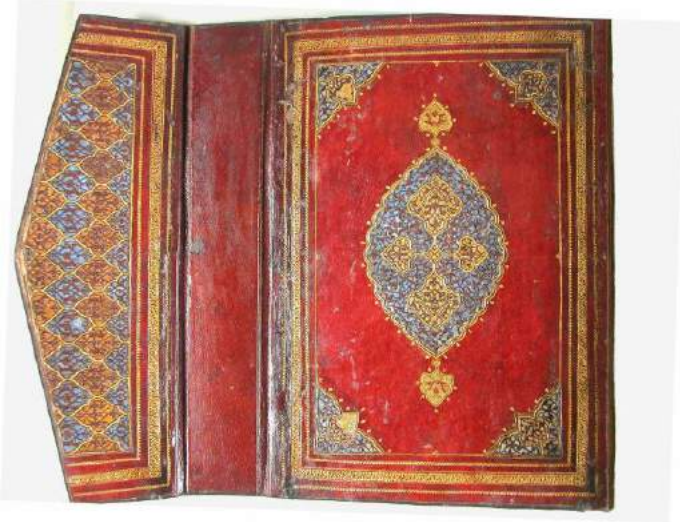
Resim:9, Dîvân, 15.yy. ikinci çeyreği, Süleymaniye/Fatih, iç kapak.

Resim:10, Divan, 15.yy. ikinci çeyreği, Süleymaniye/Fatih, İç kapak mıklep şemsesi.

Resim: 11, Dîvân, 15.yy. ikinci çeyreği, Süleymaniye/Fatih: 3858, İç kapak mıklep köşebendi.

Resim: 12, Mesnevî, 1456, Süleymaniye/ Fatih, iç kapak ve iç kapak mıklebi

Resim: 13, Enîsü'l-Ârifin, 1462,

Süleymaniye/Fatih: 3856, ön dış kapak.

Resim: 14 ve 15, Mesnevî, 1477, Süleymaniye / Fatih, dış kapak ve mıklebi

Cilt üzerindeki bu bezemeler bu yüzyılda daha çok parçalı olarak hazırlanmış olup bu parçalar üstten ve alttan ayırma motiflerle süslenmiştir. Şemse ile köşebent arası boş bırakılmış ve çok az sayıda ciltle süslenmiştir. Bu yüzyılda özellikle gömme tekniği ve ezilmiş altının fırçayla ile sürülmesi ile yapılan süslemeler görülmüştür. Bazen de zeminin kabartmalarında sarı ve yeşil, iki renk altın kullanılmıştır. Desenlerde Sarılma (piçide) ve hurdalı rumiler ustalıklı işlenmiş, altına bolca yer ayrılmıştır. Ortaya koyduğu yeni bir üslupla, XVI. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı sanatına damgasını vuran dahi sanatkâr, Karamemi'dir. Şahkulu'nun öğrencilerinden olduğu bilinen bu sanatkârın üstün başarısı sarayın dikkatini çekmiş ve hocasının vefatından sonra (1556) padişah tarafından ser nakkaşlığa getirilmiştir.

Resim : 16, Hadîkatü'l-Hakîka ve Seri'atü'Tarîka Fahrînâme,
15.yy. ikinci yarısı, Süleymaniye/Fatih, dış kapak ve miklebi.(1460)

Resim: 17; Hadîkatü'l-Hakîka ve Seri'atü'Tarîka Fahrînâme,
15.yy. ikinci yarısı, Süleymaniye/Fatih: 3732, iç kapak semsesi.

Resim: 18, Hadîkatü'l-Hakîkave
Seri'atü'Tarîka Fahrînâme, 15.yy.
ikinci yarısı, Süleymaniye/Fatih: 3732,
iç kapak miklebi semsesi

Resim:19, Hadîkatü'l-Hakîkatül ve Seri'atü'Tarîka Fahrînâme, 15.yy.
ikinci yarısı, Süleymaniye/Fatih: 3732, iç kapak miklebi köşebenti

4.2. II. BÂYEZİD DÖNEMİ

Resim: 20, Sultan II. Bâyezid

Sultan Bâyezid'i Veli (1447–1512), Fatih Sultan Mehmed'in büyük oğludur. Fatih'in 886/1481 de vefatı üzerine Osmanlı tahtına çıktı. Osmanlı devletinin sekizinci padişahıdır.

II.Bâyezid, babasının vefatından sonra Kitaplara sahip çıkmış ve kitapların baş ve son sayfalarına kendi mührünü vermiştir. II. Bâyezid tahta geçtikten sonra diğer nakkaşhaneler etkisini kaybederken çalışmalar, İstanbul'daki Hassa nakkaşhanesinden idare edilmeye başlandı.

II. Bâyezid'in hükümdarlık yılları, istikrar ve güvenlik içerisinde geçen bir dönem olmuştur. Kendisi de hattat olan II. Bâyezid tarihî ve edebî eserlerin yazılmasına önem verdiği kadar hat sanatına da önem vermiş ve gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. O dönemde özel eserleri yazan ve ayrı mevkide tutulan hattatlar ile divan kâtipliği yapan farklı kişiler bulunmaktadır. Divan katipliği yapanların sayıları kesin olmamakla birlikte dokuz mücellidi meşgul edecek kadar çok olduğu söylenir. Şeyh Hamdullah'ın aldığı ödüllerin , en yüksek meblağlar olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu durum, o tarihlerde padişahın kendisine gösterdiği itibarın, sanat hayatındaki yerinin ve mevkiinin bir göstergesidir.

Hattatların kiblesi “Kıbletü'l Küttâb” lakabıyla anılan Şeyh Hamdullah kendisinden sonra da pek çok sanatkâra eserleriyle olduğu kadar, şahsiyetiyle de önemli bir örnektir. Yazdığı Kur'an-ı Kerîmlerin sayısı 47, En'am-ı Şerif, evrad (tekrarlanan dualar) ve ezkâr (zikirler) ile cüzlerin sayısı 1000 i bulmaktadır. Meydana getirdiği kıt'alar, meşkler ise sayısızdır.

XVI. yüzyıl cilt sanatında mücellitler klasik dönemden esinlenmekle beraber desende yenilikler de yaparak oval dilimli şemse ve köşebent içerisindeki bir yaprak ve saptan çıkan ince dalları şemse içinde dağılan, kıvrılan veya kırılarak dolanır şekilde çizmişlerdir. Bu dallar üzerinde hançeri yapraklar, Goncagül halinde veya açmış hatayi motifleri sıralanır. Enli gömme bordürlerde hatayi bulut düzenlemesi yapılır, saz üslubu olarak tanımlanan bu tasarım, mıklepte, şemse ve köşebentlerde de tekrarlanır (Tanındı, 1999 :31)

XVI yy. başından itibaren Osmanlı sanatkârları artık Yakut yerine Şeyh Hamdullah tavrıyla yazmaya başlamıştır. Ayrıca Şeyh Hamdullah'tan itibaren Osmanlı Türkleri mushaf yazımında nesih hattı kullanmaya başlamışlardır. Bu sebeple Osmanlı kaynaklarında nesih hattından "Hadimü-l Kur'an" diye bahsedilmektedir. O dönemde Şeyh Hamdullah'dan başka İstanbul'da şöhret sahibi bir diğer hattat Karahisar'dır. Ahmet Karahisarî Yakut tavrındaki yazının yeniden ihyası için gayret etmekte ve o yolda eserler vermektedir. Ancak devam ettiği bu yol bir nesil sonra tükenmiştir.

XVI. yüzyıl ortalarına kadar Ehl-i Hiref'e mensup ve sayıları 49 kişiyi bulan nakkaş ve mücellit topluluğunun sayısı XVI. yüzyıl sonunda 170 kişiye yaklaşmıştır. Bu sayıya kitap üretiminde ve Ehl-i Hiref'te kayıtlı olmayan kâtip ve müellif gibi sanatçılar dâhil değildir. Saray nakkaşhanesinde işe başlayan her sanatçı, Ehl-i Hiref'e bağlı olsun veya olmasın sarayın hizmetinde, saray yönetiminin isteği doğrultusunda eser vermekle yükümlü idi (Tanındı, 1996: 140).

II. Bayezid, şehzadeliği ve Amasya valiliği sırasında Şeyh Hamdullah ile yakından ilgilenmiş, hatta Hamdullah'ın yazı hokkasını kendi elinde tutarak üstada hizmette bulunmuştur. Davetlerde de en yakınında oturmuş, diğer misafirlerden ayrı tutmuştur.

1481'de Fatih Sultan Mehmed Han'ın vefatı üzerine tahta davet edilen Şehzade Bayezid, Amasya'dan ayrılırken hocası Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a davet etmiştir. Bayezid Han'ın saltanat tahtına çıkmasından bir süre sonra Hamdullah İstanbul'a gitmiş, Amasya'da iken arkadaşlık yaptığı Hattat Abdullah ve Hattat Cemaleddin Amasi'nin evine misafir olmuştur.

Hocasının İstanbul'a geldiğini işiten Sultan Bayezid Şeyh'e olan muhabbetinden, ona yakın olmak ve sohbetinde bulunmak için sarayın harem dairesi civarında oda tahsis etmiştir. Daha sonra Şeyh Hamdullah, saraya kâtip ve sarayda muallim tâyin edilmiştir.

Resim: 21, Şeyh Hamdullah'ın Mushaf -ı Şerif'in Ser Levhası

Resim: 22 ve 23, Şeyh Hamdullah'ın Mushaf -ı Şerifi, Dış ve İç Kabı

Nakkaşhanenin Topkapı Sarayında teşkilatlanması Sultan II.Bâyezid döneminde olmuştur. Fakat fatih Sultan Mehmed döneminde bazı teşkilat bölüklerinin olduğundan bahsedilir.

Saray nakkaşhanesinde sanatkârlar ve eserler hakkında kayıtların düzenli tutulması 16. yüzyılda da başlamıştır. Bu nakkaşhanelerdeki çalışma şeklinin daha eski devirlerde Türk saraylarında da olduğu bilinmektedir.

Saraydaki Ehl-i Hiref maaş defterlerinde sarayda kırk beş bölük olduğundan bahseder. Bunların içinde kâtip, mücellit, zerger, hakkak, zernişancı, zerdüz, kazaz ve çiniciler gibi birçok bölük yer almaktadır. Teşkilatın en önemli ve en kalabalık bölümü ise Cemaat-i Rum ve Cemaat-i Acem adındaki nakkaşlar bölümüdür. Bunlar üç ayda bir maaş alırlardı.

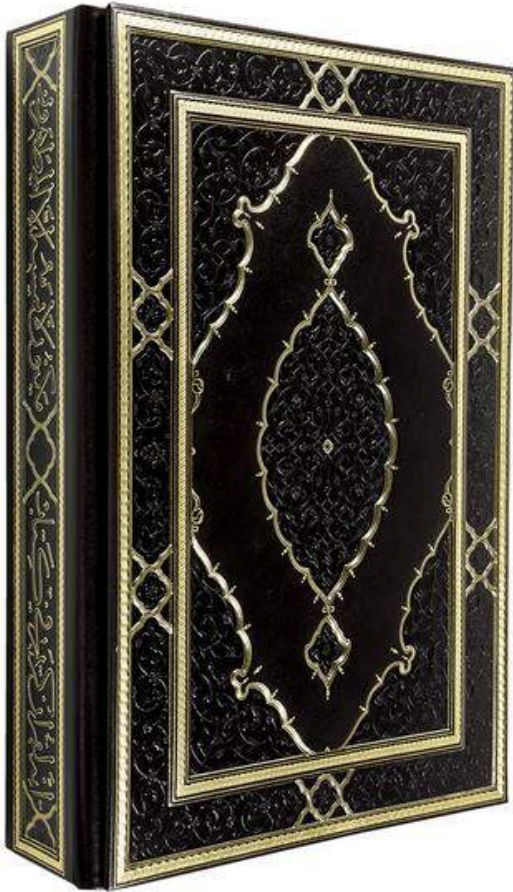
15.yüzyılın son çeyreğinde Bursa, Edirne veya Amasya nakkaşhanelerinde hazırlanan eserlerin üslup özellikleri bakımından incelendiğinde ü farklı tarzın ortaya çıkığı görülür. Bunlar Türkmen üslubu, Fatih döneminden gelen ve Baba Nakkaş diye bilinen Üslûp ve Timurî sarayından gelen üsluptur.

II.Bâyezid tahta geçtikten sonra diğer nakkaşhaneler de yavaş yavaş etkisini kaybederken çalışmaları tek bir merkezden İstanbul'da "Hassa Nakkaşhanesi" nden idare edilmeye başlar. Kitap sanatlarında merkezi zevkin oluşturacağı yeni tarz 16.yüzyılda "Osmanlı Klasik Tezhip Uslûbu "olarak tanımlanacaktır.

II.Bâyezid dönemi nakkaşhanenin gelişmekte olan bir sanatkâr kadrosu ve aynı oranda gelişen bir tasarım zenginliği söz konusudur. Türkmen üslubunda ise çok güçlü bir desen ve motif anlayışı yanında renklerde sadelik görülmektedir.

4.2.1 Şeyh Hamdullah'ın Tıpkı Basım Kur'n-ı Kerim'i

Osmanlı hat sanatının kurucusu kabul edilen Şeyh Hamdullah'ın, Sultan II. Bâyezid'in tilaveti için özel olarak yazdığı Mushaf-ı Şerîf'in tıpkıbasımıdır. Günümüz baskı teknolojilerindeki tüm yöntemler denenerek ulaşılabilen en üst kalitede 1000 adet basılıp Prof. Dr. Muhittin Serin'in kaleme aldığı "Şeyh Hamdullah ve Yazdığı Mushaf-ı Şerîf" adlı Türkçe-İngilizce kitapçıkla birlikte özel kutusunda sertifikalı olarak yayımlanmıştır.

Sultan II. Bayezid'in hat hocalığını da yapan Şeyh Hamdullah'ın yaklaşık 500 yıl önce yazdığı Mushaf-ı Şerif, klasik hat sanatımıza getirdiği yeniliklerin yanı sıra harikulade tezyinat ve cildiyle ülkemizdeki en değerli el yazması Kur'an-ı Kerim'lerin arasında yer alır. Şeyh Hamdullah hattı Mushaf-ı Şerîf, klasik hat sanatında daha önce örneğine pek rastlanmayan hareketli nesih hatla yazılmış ve böylece okumada kolaylık sağlanmıştır. Şeyh Hamdullah'ın geliştirdiği bu kitabet üslubu zamanla muhakkak, reyhanî veya aklâm-ı sittenin karışık olarak kullanıldığı kitabet türünün yerini almış ve bütün İslâm dünyasında Şeyh Hamdullah'ın geliştirdiği nesih hatla mushaf yazma geleneği hâkim olmuştur.

Mushaf-ı Şerîf'in metni altın ve siyah cetvellerle çerçeve içine alınmış, hizb, aşr, cüz, hams, secde güllerindeki hat ile sûrebaşı yazıları zamanla Kur'an metnine karışmasını önlemek için beyaz mürekkeple ve rika hatla yazılmıştır. Sultan II. Bâyezid'in hizmetkârlarından

Resim: 24, Şeyh Hamdullah'ın Tıpkı Basım Kur'n-ı Kerim'i

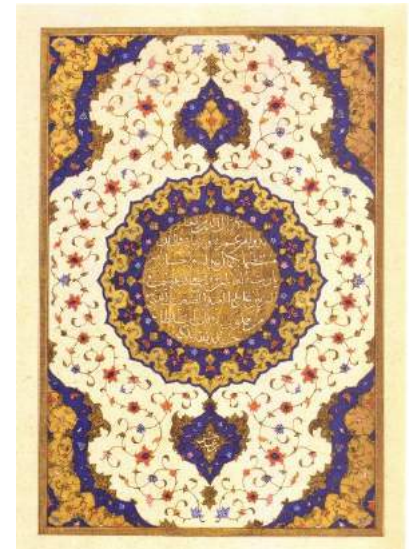
müzehhip Hasan b. Abdullah tarafından yapılan tezhipte ise, o devrin desen, motif ve renk özellikleri büyük bir ustalıkla uygulanmıştır. Cildinin dış ve iç yüzeyinde sahtiyan deri üzerine şemse, köşebent, salbek ve zencirek formları, hatâyî ve rûmî motifleri kabartma olarak işlenmiştir.

Grafik ve renk ayrımı hexachrome-multi color tekniğine uygun biçimde 10 renk olarak yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim tıpkıbasım uygulamalarında ülkemizde ilk defa başvurulan bu yöntemle aynı rengin farklı tonları esere yansıtılabilmiş, sayfalardaki çeşitli leke izleri ve renk geçişleri başarıyla aktarılmıştır. Bu noktada pantone renklerden olabildiğince kaçınılarak asıl nüshadaki doğal dokunun elde edilmesi amaçlanmıştır. Eserdeki yıldız efektini alabilmek için ise kimi sûre başlarında iki yıldız ve çeşitli boyalar katılmak suretiyle dördüncü bir yıldız efekti elde edilmiştir. Ülkemizde en yaygın kullanıma sahip klasik tram baskı yönteminin yerine

tezhipli bölümlerdeki fırça boyasının sahip olduğu doğal dokuyu ve sayfa zeminlerindeki gerçeklik hissini en hassas biçimde yansıtabilecek kum tram yöntemi kullanılarak eser iki geçişte basılmıştır. Tıpkıbasımın kapağında, orijinaline en yakın doku ve renge sahip iki ayrı hakiki deri üzerine sıcak varak ve soğuk gofre olmak üzere toplam yirmi dört baskı uygulanmış, eserin ağız kısımları, doğallık hissi sağlamak amacıyla çeşitli kumaş boyası karışımları kullanılarak tek tek elde boyanıp üzerine ipek baskı (serigrafi) uygulanmıştır. Böylece asıl nüshanın ağız kısmındaki desenlerin tıpkıbasımda aynıyla yer alması da sağlanmıştır. https://www.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=12

Resim: 25, Şeyh Hamdullah'ın Tıpkı Basım Kur'n-ı Kerim'in Ser Levhası

Resim: 26, Kuran-ı Kerim'in Zahirîye Sayfası ve büyütülmüş şekli.

5. FATİH DÖNEMİ CİLT SANATININ ÖZELLİKLERİ

Fatih döneminde etkili olmaya başlayan Baba Nakkaş üslûbunun etkileri Sultan II. Bayezid dönemi kablalarında biraz daha hafiflemiştir. XVI. yy. ilk yarısında kitap kablalarında yaygın olarak şemse, salbek ve köşebent kullanılırken, desende bitkisel çıkışlı motifler ağırlık kazanır.

II. Bâyezid döneminde görülen şemse, salbek ve köşebentlerden müteşekkil gömme kitap kablaları kaliteli bir tarz ciltlerin işçiliğe, güçlü bir desene sahiptir. Mücellid Gıyaseddin'in şemse salbek ve köşebentli kitap kablalarının yaygınlaşmasındaki payı büyüktür. Sultanın edebiyat ve tarih yazarlarına olan alakası, kendisine pek çok eserin ithaf ve hediye edilmesini Köşebendler, Fatih dönemi için karakteristik olan, uçların- da yarım tepeliklerin bulunduğu dilimli, ortasında geriye doğru kıvrılmış formda- dır. Şemse 4 dilimli görünüşlü oval formun, köşebendde olduğu gibi ortalarından içeriye kıvrılmalarıyla oluşmuştur. Uçlarında salbekler vardır. Gerek köşebendlerde, gerekse şemse ve salbeklerinde çok orijinal bir tasarımla, iki kademe görünümü verir şekilde, altta rûmîler, üstte hatâî, penç ve yaprak yapılmıştır. Köşebent ve şemsenin dışları çift tahrirle altınlanmıştır. Cildlerin miklebi de kapaklar tarzında yapılmıştır.

Fatih dönemi cild iç kapakları bazen dış kapaklardan daha önemli ve kaat' tarzında yapılmışlardır. Bunun güzel bir örneği Türk ve İslâm Eserleri Müzesi :448'de bulunan bir Kur'ân-ı Kerîm olup XV. yüzyılın II. yarısına aittir.

XVI. yüzyıl, Klâsik Osmanlı cildçiliği'nin yanında, Safevilerin de çok güzel örnekler verdiği bir dönemdir. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi:512'de bulunan bir Kur'ân-ı Kerîm'in dış ve iç kapakları bunun bariz örneğidir. Bu yüzyılda artık geniş zencirekler yerini ince sarmal zencireklere bırakmıştır. Bundan sonraki kartuşlar içinde bitkisel tezyînat vardır. Köşebendler oval şişkin şemsenin ¼'ü şeklindedir. Gerek köşebendler gerekse şemsede geometrik formların aralarındaki bulut ve nebâtî süslemeler görülmektedir. Köşebendler ve şemse arasında kalan boşluklar mülemma' olarak, içinde, iç kapaklarda da olduğu üzere bulutlar arasında penç, gülçe ve yapraklarla tezyin edilmiştir. İç kapaklar birkaç sıra cetvel ve içleri taralı sarmal zencirekten sonra uçları ve araları yuvarlak kartuşlar gelmektedir. Kartuşlar ve köşebend kat' tarzında yapılmıştır. Kartuşların içlerinde simetrik rûmîler vardır. Dilimli köşebendlerin merkezinde rûmî, uç kısmında nebâtî motifler gene kat' şeklinde yapılmış olup, motiflerin derisi altınla boyanmış, zeminleri lacivertle renklendirilmiştir. Kartuşlarla şemse zemini arası da altın zemin içinde, kıvrım dal üzerine mavi nebâtî tezyinatla süslenmiştir. Şişkin oval şemse ve salbeklerin zemini siyah deri olup, içleri fevkalâde güzel şâkâyık, hatâî, penç, gonca ve yapraklarla müzeyyendir. Köşebent şemse arasındaki boşluk, ön kapakta olduğu gibi sarı ve yeşil altınla mülemma'lı zemine iğne perdahlı olarak yapılmış, iri bulutların araları rengarenk nebâtî tezyînat ile süslenmiştir.

Fatih dönemi ciltlerinde kullanılan deriler, renkleri bakımından özellik taşırlar. Cilt kapaklarının dış yüzeylerinde koyu renkli, siyah ve kahverengi deriler kullanılırken, kapak içlerinde ise, bordo, kahverengi ve kırmızı orta tonları kullanılmıştır.

Fatih dönemi, cilt sanatında XVI. yüzyıl Osmanlı Klasik Dönem erken örneklerin verildiği dönem olmuştur. Cilt kapaklarında, şemse, köşebent, iç kısımlarda kaat' işlendiği, dönemin Timur ve Türkmen ciltlerinden etkilendiği bu nedenle az da olsa ön ve arka kapakta hayvan figürlerinin işlendiği görülür. Bazı ciltlerin köşebentlerinde yukarıya doğru koç boynuzu gibi kıvrılan desenlerin çalışıldığı, bu desenin hem tezhip sanatında hem cilt kapaklarında görülmesi ayrıca önem arz etmektedir (Oral, 2008:26).

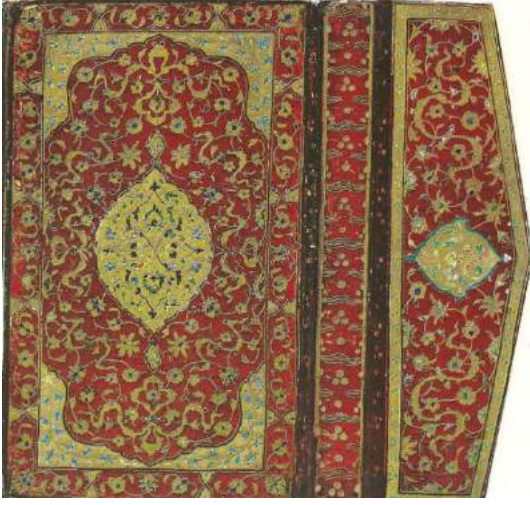
Resim: 27, Fit-Tıp, Arapça nesih hattı ile yazılmış tıp kitabı, yazarı: İbn-i Sina, Fatih Dönemi, çift sayfalı şemseli zahriye sayfası ve iç kabı, S.K, Turhan Valide 265, 1

Resim: 28, Kitabü'ş- Şifa, 871 / 1466, Tire, Necip Paşa:446. Kaat', Kapak içi

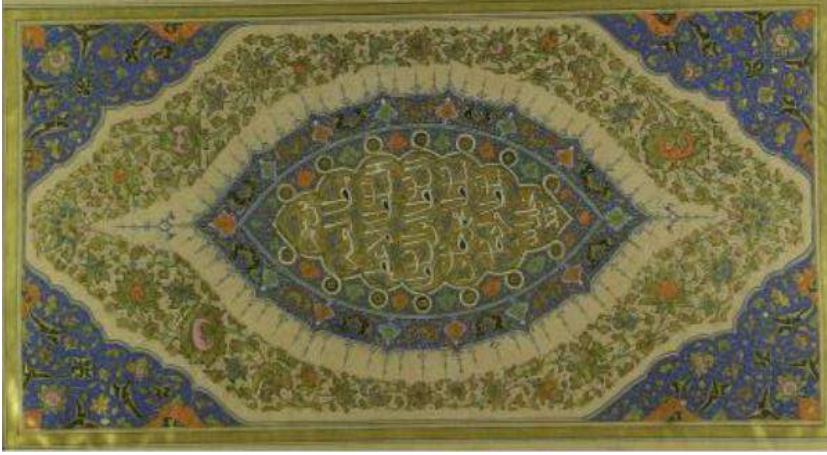
İç kapağı dış kapak tarzında yapılmış: Kaat', klasik soğuk şemseli veya yazma şemseli cildler.

Osmanlı sanatında kitap sanatlarında XV. yüzyılda oldukça ileri seviyededir. Fatih Sultan Mehmed'in tezyin edilmiş ve ciltlenmiş kitaplarla dolu özel kütüphanesi için saray nakkaşhanesindeki sanatkarlar tarafından dönemin sernakkaşı Baba Nakkaşın gözetimi altında sanat değeri yüksek el yazması eserler meydana getirmişlerdir. Osmanlı klasik sanatlarına uygun biçimde hazırlanan bu kitapların ciltlerinin çoğunda, iç kapakta rumi ve hatayi grubu motifleriyle oyma şeklinde klasik şemseli ve köşebentli desenler bezenmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in ince sanat anlayışının etkisiyle saray nakkaşhanesinin en güzide eserleri arasında yer alan katı' sanatıyla işlenmiş ciltler, orijinal eserlerdir. Fatih Dönemi'de kaat' daha çok rumî desenlere uygulanmıştır.

6. Bayezid Dönemi Cilt Sanatının Özelliği

Resim: 29, 16. yüzyıla ait Nusret-nâme adlı kitabın cilt kabı (Topkapı Sarayı Müzesi Hazine no: 1365)

Resim: 30, Baba Nakkaş üslubunda kitap kabı (Biol, 2016: 379)

XVI. yüzyıl, Türk san'at hayatının müstesna bir devridir. Siyasi hayattaki büyük başarılar sanat hayatında da kendini göstermiş, her konuda en değerli eserler bu devirde meydana getirilmiştir.

II. Bayezid döneminde (1481-1512) sarayda ilk mücellidhane açılmıştır. Bu dönem kitap kaplarında kullanılan süslemelerde mücellidler klasik geleneği devam ettirmekle beraber yeniliklerden de geri kalmamışlardı. Bu yenilik, şemse ve köşebent içlerini dolduran bezeme tasarımında görülmüştür.

16. yüzyıl Türk ciltçiliğinin klasik çağıdır. Ciltlerin şemseleri artık 15. yüzyıldaki gibi yuvarlak dilimli olmayıp, beyzi ve salbeklidir. Genellikle sarı ve yeşil olmak üzere iki değişik tonda altın kullanılmıştır. Bitkisel süslemenin ağırlıkta olduğu ciltlerde narçiçeği, altılı çiçek, rumi, gonca gül, tığ, tepelik oldukça sık kullanılan motiflerdir.

Fatih devri Türk cildi için bir yükselme çağıdır ve ilk ciltçilik teşkilatı da bu yükselmeye paralel olarak II. Bayezid zamanında kurulmuştur. Bu döneme ait ilk örneklerden birinin kapağında yer alan kabartma motiflerin altınlanıp teberle taranması suretiyle yapılmış 'süsler. O sırada meşine başka bir millette rastlanmayan sanat eseri niteliğinde ciltlerin meydana getirildiğini göstermektedir. Bu dönemde bazı kapak içlerinin yapılışında da değişik bir teknik

uygulanmıştır. Bu teknik dış kapağın zıddı bir renkte olan iç kapak derisinin boya veya altınla süslenmesidir. Ayrıca katı' tarzı iç kapaklar da bulunmakta, ancak bunların Timurlu ve Safeviler'inkiler gibi çok renkli olmayıp zeminde bir veya iki renk ihtiva ettikleri görülmektedir. Şemseler, çoğunlukla oval olduğu görülür. Bu devirde kahverenginin çeşitli tonlarındaki derilerin yanında kırmızı. Vişneçürüğü, mavi, mor, nefti, zeytuni, tahini ve siyah deriler de kullanılmıştır. Bunların bazılarında özellikle iç kapaklarda rastlanır. Ciltleri çoğunlukla üçlü yaprak, gonca, ıtır yaprağı, bulut, tepelik, penç, hatayı, ortabağ, tığ, nilüfer, gül ve rümi geçmeler süsler, manzara, girift tezyinat ve canlı motifleri pek bulunmaz. XV. yüzyılda deriden başka lake ve kumaş ciltler de yapılmıştır (Oral, 2008: 26).

Osmanlı imparatorluğu ' nun her sahada olduğu gibi cilt sanatında da en muhteşem çağı olmuş ve bu yönden de klasik dönem adını almıştır. Ciltteki bu geliş-ö me biraz da XVI. yüzyılın başlarından itibaren her renk deriyi üretebilen Osmanlı dericiliğinin gelişmesine bağlıdır. Belirli üslupların doğduğu bu dönemde tezyinat İran ciltlerinin aksine bütün sathı kaplamaz. Altın veya üstten ayırma şemselerle cilde sade bir güzellik verilmiştir. Bu asırda şemseler sadece ovaldır. XV. yüzyıl ciltlerinde olduğu gibi kabartma şemse ile köşebentlerin arası çoğunlukla boş bırakıldığı halde bazan bunların aralarının kabartma veya halkar tarzında motiflerle doldurulduğu mülemma şemseler de yapılmıştır. Bu dönemde meydana getirilen deri görünümlü kumaş ve kumaş görünümlü deri cilt kapakları özellikle dikkat çekicidir. Kapak içleri XV. yüzyıl geleneğini devam ettirir. Bu asırda bordürler daha genişlemiş ve içlerine yuvarlak veya ova! Kartuşlar konulmuştur. Süslemelerde XV. yüzyıl motifleri de kullanılmakla birlikte daha çok klasik devrin bütün sanat kollarına hâkim olan stilize nar çiçeği, altılı çiçek, çintemani-bulut ve bilhassa tırtıllı yaprak görülür.

Cildlerde kullanılan desenlerin aynıları kat' olarak uygulanmıştır. Fatih Dönemi'nde kullanılan hataî, rumî, figür, nebatî motiflerinin hepsinin kat' uygulamaları vardır. Fatih Devrinde görülen örgü, geçme, geometrik tezyinâtın ve 16. yy.'da görülen bulut, yarı stilize nebatî tezyinâtın kat' uygulaması yoktur. Özetle bir cild tipi olan kaat'lı cild; Fatih Devri klasiğidir ve Fatih Devri tipleri arasında sayılmalıdır. Kaat' San'atının cildde Fatih Dönemi'nden önce uygulaması yoktur. Kaat'ın 15. yy.'da çok yaygınken, 16. yy.'a gelindiğinde uygulama azalır ve 16. yy.'dan sonra neredeyse görülmez. Dolayısıyla Fatih Dönemi'nin karakteristiği kabul edilir. Cildlerde kullanılan desenlerin aynıları kat' olarak uygulanmıştır. Fatih Dönemi'nde kullanılan hataî, rumî, figür, nebatî motiflerinin hepsinin kat' uygulamaları vardır. Fatih Devrinde görülen örgü, geçme, geometrik tezyinâtın ve 16. yy.'da görülen bulut, yarı stilize nebatî tezyinâtın kat' uygulaması yoktur. Kaat' çabuk yıpranabilecek bir süsleme çeşidi olduğundan iç kapakta uygulanır. Nadir dış kapak örnekleri de vardır. Kaat' semse, salbek, köşebend, bordür, sertâb, mikleb şemsesi ve köşebendinde uygulanır. Kaat'ın zencirek uygulaması yoktur. Kaat' kapağın derisinden ayrı bir deriden oyulur. Bu deri ilk yapılan kat' uygulamalarında siyah deri iken daha sonra diğer renkler de kullanılmıştır. Bazen de kaat'ın deseni altınla tahrirçekilmiştir. Kaat' figür gibi iri desenlere uygulandığı gibi, çok sık rumîlere ve bitkisel

Sonuç;

Osmanlı dönemi ciltlerinde değişik malzemeler kullanılması yanında sağlamlığı bakımından en çok deri kullanıldığı görülmüştür. Her dönemde değişik renklerde kullanılan derinin en çok kahve renginin tonlarının kullanıldığı, dışı deriyle kaplı olan ciltlerinin iç kapaklarının da deriyle ya da kaat' süsleme tekniği ile kaplandığı görülmektedir. Ciltlerde erken dönem

örneklerinde geometrik ve figürlü süslemelere yer verilirken, klasik ve geç dönemde bitkisel ağırlıklı süsleme kompozisyonlar kullanılır olmuştur.

XV. yüzyılda Selçuklu ve Beylikler geleneği olarak bazı ciltlerde iki kapağın birbirinden farklı tasarımların yapıldığı görülmekle birlikte 16.yüzyıldan sonra bu uygulama kullanılmamıştır. Fatih ve Bayezid dönemlerinde mıklep ile ön ve arka kapağın aynı desenden yapıldığı, daha sonra onarım nedeniyle bu kapak desenlerinin değiştiği farkedilmektedir.

Bazı Kur'ân'ların sertabında ise Kur'ân'a abdestsiz dokunulmaması gerektiğini bildiren ayetlere yer verilmiştir. Kapaklar genellikle şemseler, salbekler, köşebentler, bordürler, zencerekler ve cetvellerle süslenmiştir. Ancak bir kısmında şemseli tasarım yerine tüm zeminin süslendiği görülmektedir. Ciltlerde erken örneklerde geometrik ve figürlü süsleme görülürken, klasik ve geç dönemde bitkisel ağırlıklı süsleme kompozisyonları tercih edilmiştir.

XV. yüzyıl cild örneklerinde Selçuklu ve Beylikler döneminde dönemde geometrik, figürlü ve bitkisel tasarımlı süslemelere yer verilmiştir. Elips, şemseler, geometrik geçmeli köşebentler ve zencirekler dönemin ciltlerinde görülen özelliklerdir.

16. yüzyılda Ehl-i Hiref teşkikatında görevli sanatkârların eliyle kuralları belirlenen Osmanlı ciltlerinde 20. yüzyıla kadar aynı işçilik ve küçük farklılıklarla devam etmiştir.

Kaynakça

A. Birol, İnci (2016), *Türk Tezyini Sanatında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul.

Arıtan, Ahmed Saim (2008) *Karamanoğulları Cild Sanatı*, s. 11, Konya.

Arıtan, Ahmed Saim (2008) *Karamanoğulları Cild Sanatı*, s.46, Konya.

Arıtan, Ahmed Saim (2021) *Cilt Sanatı*, Z Kütüphane, Kültür, Sanat Şehir. Tematik Dergi, / 5, s.37, İstanbul.

Arıtan, Ahmed Saim, (1993), “*Ciltcilik*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, VII, 551-557.

Arıtan, Ahmet Saim (2008), “*Türk Cild San'atı*”, Türk Kitap medeniyeti, Kültür A.Ş., İstanbul.

Arıtan, Ahmet Saim, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubu Taşıyan Cild Kapakları*, (S.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi,) Konya 1992.

Binark, İsmet (1975) *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*. Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara.

Çakmak, Yasin, (2020), *Manisa Yazma Eserler Kütüphanesindeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*, basılmamış sanatta yeterlilik tezi, MSÜ. Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul

Çığ, Kemal (1953) *Türk Kitap Kapları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları – Sayı: 4, s.6.

Çığ, Kemal (1953) *Türk Kitap Kapları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları – Sayı: 4 s.11.

Çığ, Kemal (1953) *Türk Kitap Kapları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları – Sayı: 4 s.13.

Çığ, Kemal (1953) *Türk Kitap Kapları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları – Sayı: 4 s.12.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (2011) 1. Kitap, 2. cilt, sayfa 614, Yapı ve Kredi, İstanbul.

Güleç, Ayla (2007), *Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

İşmen, Habib, (1994), *Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih Devri Ciltleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Cilt Ana Sanat Dalı Programı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, s. 20-2, İstanbul.

Oral, Fatma Zehra, (2008) *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kaat'lı Ciltler*, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Oral, Fatma Zehra, (2008) *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kaat'lı Ciltler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Özen, Mine Esiner (1998). *Türk Cilt Sanatı*. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özen, Mine Esiner (2017). *Türk Cilt Sanatı*. İşaret Yayınları, 219, İstanbul.

Özkeçeci, İlhan ve Özkeçeci, Şule Bilge (2014). *Türk Sanatında Tezhip*, İstanbul: Yazıgen

Özkeser, Nurgül, (2021). *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe ve Arapça Yazma Eserlerin İşlemeli Kumaş Ciltlerinin Teknik ve Desen Analizi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Cilt Ana Sanat Dalı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.3- 4, İstanbul.

Rosamond E. Mack, *Cilt ve Lâke Sanatı, Doğu Malı Batı Sanatı* (çev. Ali Özdamar), İstanbul 2005, s. 206-226.

TANINDI, Zeren (1996), *Mimar Sinan Çağında Türk Kitap Sanatının Ünlü Ustaları Uluslararası Mimar Sinan Sempozyum Bildirileri*, (24–27 Ekim 1988) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.140.

TANINDI, Zeren (1999), *Osmanlı'da Cilt*, Osmanlı, Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayınları, s.1133.

Tanındı, Zeren,(2014) 1400. *Yılında Kur'an-ı Kerim*, (Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri, Antik A.Ş, İstanbul.

Tanındı, Zeren,(2014) *Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipler*, 1400.Yılında Kur'an-ı Kerim, İstanbul.

Ünver, A. Süheyl (1964) *İstanbul'un Fethinden Sonra İlim ve Sanat*, İstanbul, Baha Matbaası, s.20.

Ünver, A. Süheyl (2021) *Osmanlı Kütüphaneleri*, Z Kütüphane, Kültür, Sanat Şehir. Tematik Dergi, Yayıncılık.

https://www.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=12